

Universiteit voor Humanistiek
Column bij de opening van het academisch jaar 2015-2016
door Sophie Albers, masterstudente
31 augustus 2015

Rituelen rond levensgebeurtenissen zijn in onze cultuur al lang niet meer vanzelfsprekend. Neem als voorbeeld zwangerschap en bevalling (waarover mijn afstudeerscriptie gaat). Deze processen werden vanaf de prehistorie omgeven met rituelen, tot aan de tijd waarin geboorte het domein werd van de geneeskunde. In de moderne westerse wereld worden zwangerschap en bevalling begeleid vanuit een medisch perspectief. Dat wil zeggen dat er diagnostisch gekeken wordt naar symptomatische processen die waar nodig worden bijgestuurd of overgenomen door medisch handelen. De betekenis van deze levensgebeurtenissen voor de aanstaande ouders, is weinig aan de orde binnen de gebruikelijke zwangerschaps- en geboortebegleiding. Als je daar bewust aandacht aan wil schenken als ouders, moet je daar zelf een manier voor vinden. Ditzelfde geldt voor veel andere levensgebeurtenissen. We hebben zojuist gehoord over uitvaarten. De uitvaart is een ritueel dat in onze cultuur nog vanzelfsprekend is. Maar het gaan sterven zelf, kent buiten de religieuze gemeenschappen, geen rituelen die kunnen helpen om dit gebeuren als diep betekenisvolle ervaring te beleven en markeren.

Of het nu gaat over geboorte of dood, over het beginnen of afsluiten van relaties, over nieuwe levensfasen, nieuwe taken of juist het afsluiten daarvan.... de ervaring reikt verder dan het moment op zich. De ervaring van belangrijke levensgebeurtenissen verweeft zich namelijk met ons zelfgevoel, met het geleefde leven tot dan toe, en met hoe we daar betekenis in vonden. De ervaring verweeft zich ook met onze verlangens ten aanzien van de toekomst, met onze angsten en onzekerheden, met onze overtuigingen, en zelfs met de ervaring van onze naasten. Levenservaringen hebben betekenis in een groter verband. Maar onze geseclariseerde cultuur is arm aan manieren om aan de diepgaande en verstrekkende betekenis van deze ervaringen aandacht en expressie te geven.

Hier ligt een taak voor de UvH! Een taak én een uitdaging die gevonden kan worden in het thema nieuwe rituelen. Ik zal u vertellen waarom ik dat zie als een uitdaging voor de UvH.

Humanistici zijn geschoold in het beluisteren en uitlichten van de betekenselementen in de verhalen die mensen vertellen. Die kwaliteit is een belangrijke met het oog op het ontwikkelen van nieuwe rituelen.

Ons humanistische spreken in termen van zingeving en betekenisgeving suggereert evenwel maar al te vaak dat betekenis cognitief en reflectief ontstaat. Alhoewel ook zinvinding, zinervaring en verbeelding tegenwoordig tot het humanistische jargon behoren, willen wij humanistici nog weleens vergeten dat zin en betekenis een andere dan cognitieve oorsprong hebben.

De oorsprong van betekenis is ervaring. En juist dat gegeven is volgens mij cruciaal voor geslaagde rituelen. Het is echter niet eenvoudig die ervaringsdimensie te vatten. Maar in mijn afstudeeronderzoek kwam ik een begrip tegen dat kan helpen om gevoel te krijgen voor wat de niet-cognitieve dimensie van betekenis inhoudt. Namelijk het begrip 'de chora', zoals beschreven door linguïstica Julia Kristeva.

De chora is volgens Kristeva de vóórtalige en vóórsymbolische dimensie van het bestaan. Zij beschrijft deze dimensie als een ruimtelijke, sferische dimensie, vergelijkbaar met de baarmoeder.-- In de baarmoeder is alles namelijk nog één. De foetus is deel van een groter lichaam waarmee hij in uitwisseling is en waarbinnen hij klank, ritme en tactiele sensaties waarneemt. De ervaring van scheiding is daar nog niet. Eénheid, of 'heelheid' in die zin, is typerend voor het vóórtalige en vóórsymbolische, omdat het symbolische pas bestaat bij de gratie van gescheidenheid: dan kan iets

namelijk pas verwijzen naar iets anders. Volgens Kristeva wordt symbolische betekenisgeving altijd voorafgegaan door ervaring in de chora. Deze zienswijze is vergelijkbaar met het fenomenologische perspectief dat er een voortdurende ervaringenstroom is, die zelf niet zegbaar is, maar wel als basis dient voor alle bewust gevonden betekenis. Deze ervaringenstroom wordt door het lichaam gedragen. Alles wat we meemaken krijgt in relatie tot die unieke ervaringenstroom betekenis. Maar voorafgaand aan die betekenis is er dus al ervaring die in het lichaam resoneert. In de fenomenologie wordt die ervaringsdimensie beschouwd als hetgeen het 'meer' van de leefwereld uitmaakt.

Hoe moeten we deze dimensie, de chora voorstellen? We kunnen haar denken als een 'meer dan'. Een meer dan de som der delen, een meer dan een afgescheiden moment in de tijd. We kunnen heel eenvoudig een chora-ervaring oproepen. Stelt u zich maar eens een persoon voor die u dierbaar is..... Het zijn niet de gelaatstreken die maken wie deze persoon is, het is ook niet zijn manier van doen of uw geschiedenis met hem. Het is de gewaarwording van een totaliteit die maakt dat u deze persoon kent, en hem of haar innerlijk kunt beleven. Deze ervaren totaliteit bestaat in de chora. De beleving in zijn geheel is onuitsprekelijk en kan slechts benaderd worden door er talig uitdrukking aan te geven.

Ik denk dat rituelen krachtig en betekenisvol zijn als ze mensen gericht binnenvoeren in de chora-dimensie. Want dan worden het lichamelijke resonerende 'meer' en de symbolische betekenis ervan tot een intens en belichaamd beleefd geheel. Rituelen gaan namelijk niet óver betekenis (dan zouden vooral onze cognitieve vermogens aangesproken worden), maar als handeling betekenen ze. Als rituele handelingen de chora beroeren zijn ze vol van betekenis, want de chora omvat heel het geleefde leven en elke gevoelde verbondenheid in een groter verband.

Ik ben benieuwd hoe u mijn verhaal beluistert. Krijgt u gevoel voor rituelen door zich een dimensie als de chora voor te stellen, en ziet u hier werk voor humanistici? Of zit u met uw oren te flapperen? Het begrip chora is maar een manier om uitdrukking te geven aan een belangrijke ervaringsdimensie. Het gevaar in een academische wereld, en zeker in één die haar wortels heeft in de humanistische, ratio-verheerlijkende geschiedenis, is dat pogingen om een dergelijke dimensie te beschrijven, te vaag worden gevonden of als zweverig worden weggezet.

Toch doet het zoeken naar een diepte-dimensie recht aan ons werkterrein zingeving. Ik denk dat we als we werkelijk bezig willen gaan met rituelen, er niet omheen kunnen dat we iets moeten met de primaire ervaring, ... met het ongrijpbare, ...met het lichamelijke....

Dat betekent dat we gevoeligheid moeten ontwikkelen voor wat zich roert alvorens talig en symbolisch te worden uitgedrukt. Dat betekent ook dat we het lichamelijke moeten durven benaderen als bron van zin. En dat betekent als laatste dat we tot de dimensie die we dan recht doen een wetenschappelijke verhouding moeten vinden.

Dan worden wij professionals aan wie het creëren van nieuwe, belichaamde en betekenisvolle rituelen kan worden toevertrouwd!